

Kulturmiljöutredning för området Djupvik-Lofta

Kulturmiljöutredning 2011

Djupvik-Lofta, Föra socken, Borgholms kommun, Öland

Lotta Lamke
Magnus Reuter Dahl
Ulrika Söderström

Författare	Lotta Lamke, Magnus Reuterdahl och Ulrika Söderström
Copyright	Kalmar läns museum
Redaktion	Liselotte Jumme, Per Lekberg, Seija Nyberg
Kartor	publicerade i enlighet med tillstånd 507-98-2848 från Lantmäteriverket
Förlag	Kalmar läns museum
ISSN	1400-352X

Abstract

Keywords: cultural historic analysis, historical maps, Föra parish, prehistory, newer time, history, agriculture, quarries, ancient remains, ancient monuments, Öland.

In May 2011, Kalmar County Museum performed a cultural historic analysis of the area around Djupvik-Lofta. The analysis was based upon a field survey made by the building conservator and antiquarian Lotta Lamke and on studies made in databases, historical maps, antiquarian reports and articles, and local historical literature.

The area in question has a history of high historical value that stretches from prehistoric time up until today. Regarding most parts of the area archaeological investigations stage I or II are recommended before any exploitation is planned. Areas holding ancient monuments and remains, wetlands and areas with quarries are pointed out as of special interest. Non protected cultural historic remains should be examined to ensure their status.

The following areas are pointed out as of particularly importance for the Djupvik-Lofta cultural historic environment: Stenkusten, Lofta stenbearbetningsområde, Norra Djupvik, Lundebytorps gårdar and Södra alvarmarkerna.

Sammanfattning

Utredningsområdet har studerats genom historiska kartanalyser (Lantmäteriets historiska kartor, GEORG), arkivstudier (Fornsök, Kringla, SHM, SOFI, Kalmar läns museums topografiska arkiv), antikvariska rapporter och artiklar samt hembygdslitteratur.

Området har höga kulturhistoriska värden, från såväl nyare tid som historisk och förhistorisk tid. Följande företeelser anses vara av särskild betydelse för områdets kulturmiljö:

- Fornlämningsområden
- Våtmarker (arkeologi)
- Stenbrott, lämningar av stenhantling
- Äldre smågårdar och lägenhetsbebyggelse (boningshus, ekonomibyggnader, uthus)
- Sjöbodar med tillhörande anläggningar samt övriga spår av fiske
- Sommarstugor äldre än ca 1950 med bevarad karaktär
- Murar av gråsten och kalksten, även modernare sådana

I området finns även lämningar från den s.k. Föralinjen, som byggdes under beredskapsåren som ett stridsvagnshinder i form av en kanal tvärs över Öland.

I de flesta delar rekommenderas särskild arkeologisk utredning etapp I eller II inför vidare detaljplanläggning eller markgrepp. Områden med övriga kulturhistoriska lämningar bör utredas för att säkerställa dess status.

I rapporten har utredningsområdet indelats i sju stycken karaktärsområden. För varje sådant område ges särskilda rekommendationer avseende vidare utbyggnad och förtätning av bebyggelsen, utifrån respektive områdes kulturvärden och karaktär.

Inledning

Inför framtagandet av en fördjupad översiktsplan för området Djupvik-Lofta, Föra socken, har Borgholms kommun bedömt att en kulturmiljöutredning skall genomföras för området. Syftet med utredningen är att ge kommunen en övergripande bild av hur en hållbar utveckling kan ske utan att områdets karaktär och viktiga kulturmiljö går förlorad.

Enligt förfrågan från Borgholms kommun skall kulturmiljöutredningen innefatta:

- Fornlämningar
- Kulturhistoriskt intressanta byggnader och miljöer fram till idag
- Kulturmiljöhistoria fram till nutid. Bakgrundshistorien till byarna och hur markerna brukats fram till idag
- Landskapsbild ur ett kulturmiljöhistoriskt perspektiv. En områdeskarta med tillhörande beskrivning av de olika karaktärer som finns i form av olika element/objekt t ex platser, byggnadsområden, speciella byggnader, vägar osv.

Planområdet mäter 350 ha. Området upptas idag till största delen av jordbruksmark men inom området finns även våtmarksområden där Lofta mosse är bland de större. Bebyggelsen är till stor del koncentrerad kring Djupvik som är den större orten i området.

Området berörs av två riksintresseområden för kulturmiljövården, längst i söder K29 Äleklinta–Grönslanda och längst i norr K31 Sandvik - Horn.

Kulturlandskapets historiska dimension

Kulturlandskapet kan sägas vara uppbyggt av en mängd olika skikt, där spår efter äldre tiders seder och bruk tillsammans med naturliga förutsättningar och dagens bebyggelse och användande av landskapet bygger upp en helhet (fig.1). Den historiska dimensionen av kulturlandskapet kan utgöras av synliga och osynliga fysiska spår efter äldre tiders seder och bruk, men också av äldre historier och traditioner kring platser och företeelser i landskapet. Ortnamn, smånamn och traditioner är andra markörer som berättar om nyttjandet av landskapet och hur det utvecklats över tid. Delar av kulturlandskapet är dolt för oss, såsom fysiska lämningar efter äldre tiders verksamheter under mark. Om kunskap om sådana lämningar kan tas fram, exempelvis genom arkeologiska undersökningar, kan kulturlandskapet tillföras nya dimensioner och således berikas.

Föra socken - natur och näringsförutsättningar

Föra socken sträcker sig från kust till kust tvärs över Öland, i ett avsnitt där ön bara är cirka en halvmil bred. Marken ligger några få meter över Östersjöns yta, med de högsta partierna på cirka 10 meter över havet vid landborgen i väster. Närmast Kalmarsundskustens branta kalkstensstrand, där utredningsområdet är beläget, ligger ett smalt bälte av högre belägna karga alvarmarker. Den östra kusten är flikad av låga moränryggar som löper i nordväst- sydöstlig riktning. I socknen finns flera våtmarker, vilka historiskt sett utgjort en viktig resurs i det animaliebaserade jordbruket.

De geologiska förutsättningarna har gett upphov till en förhållandevis rik odlingsbygd kring Föra sockencentrum och området har varit ganska tätbefolkat. Som helhet ligger den odlingsvärda jorden dock splittrad, vilket sannolikt medverkat till att byarna varit många och relativt små.

Fig. 1. Utsnitt ur generalstabskartan från år 1874. Byarna Lofta, Hjelmstad och Gel hörde vid tiden till Pernäs socken, men överfördes år 1891 till Föra socken.

Fisket har, liksom i de flesta kustområden, historiskt sett utgjort en viktig del av hushållens ekonomi. Husbehovsfisket har varit allmänt utbrett, medan omfånget av salufisket har varierat beroende på tillgång, efterfrågan, skördeutfall m.m. Småskalig brytning, bearbetning, utskieppning och försäljning av kalksten har varit en annan viktig inkomstkälla, åtminstone från 1600-talet och fram till mitten av 1900-talet. I Lofta stenbrott, som gränsar till den norra delen av utredningsområdet, bedrivs ännu småskalig brytning och bearbetning till trädgårdssten av en person och där pågår även krossning av skrotsten.

Fig. 2. Utsnitt av en odaterad karta över Öland. Kartan förefaller vara en s.k. renovation, d.v.s. renritning, av en i stort sett identisk karta daterad 1677. På kartan som är orienterad med norr åt vänster, syns Föra socken i Förbo härad med de aktuella byarna, samt Lofa by norr om socken och häradsgården. Byarnas hemmantal vid tiden syns som en siffra intill bysymbolerna. Den som utfört renritningen har sannolikt missat att ta med Uggletorps by. Både på "originalkartan" och på en karta från 1647 finns Uggletorp utsatt. Byn anges där ha två hemman, på grund av att byn vid tiden ägde en utjord, d.v.s. en äga utanför byns område, vilken brukades som en egen gård. Konfunderande nog ligger Grönslanda by nere vid stranden i Djupvik på alla dessa tre kartor. Även Grönslanda hade utjordar och möjligen kan detta ligga bakom placeringen. Placeringen av gården förefaller dock logisk mot bakgrund av att Per Mattsson i Uggletorp år 1665 hade tillsatts som gästgivare i Föra socken. Gästgiverierna skulle naturligtvis med fördel ligga intill de allmänna landsvägarna. Kartan visar de två vägar som räknades som sådana, dels en östra landsväg som gick förbi ett Gillesby (osäker tolkning av ortnamn p.g.a. svårtydd text) vid Djurstad träsk och Husballe, dels den ännu befintliga västra kustvägen. Med på kartan är även Lerberga by som anges som öde redan i skriftliga källor från början av 1500-talet och som aldrig återuppstod. Byn låg intill Lofa mosse.

Historik

Sammanfattande historik

Djupviksområdet har utgjorts av utmarker till flera byar, vilka samtidigt ingått den öländska kungliga djurgårdsinrättningen. Utmarkerna har framförallt utnyttjats som betesmark. De har dock till delar även nyttjats som åker och som kalkstensbrott. Stenbrotten är särskilt omfattande utmed kusten, där stenhantling ännu pågår. Vid kusten har byarnas även haft sina stenskurningsplaner, sjöbodar, båtar och fasta fisken. Vid Djupviksbuktens sänka har en hamn funnits åtminstone sedan 1600-talet, vilken vid utmarksdelningen omkring år 1820 avsattes som allmän hamnplan och kronoallmänning.

Djupviks hamnplan fick en stor betydelse för omlandet fram till början av 1900-talet. Där bedrevs skeppning, fiske, stensurning och grustäkt. Där uppfördes under 1800-talet och början av 1900-talet små *"malmstugor"* till vilka även hörde små åkrar. Från 1920-talet övergick Djupvik till att bli en sommarort och enstaka sommarstugor uppfördes. Stugbyggandet intensifierades från mitten av 1950-talet och fram tills idag har omfattande områden i Djupviksområdet tagits i anspråk för fritidshus, på senare tid även för permanentbebyggelse.

Utredningsområdet innan cirka 1820

Historiskt sett är utredningsområdet ett utmarksområde som nyttjats av byarna Lofta, Västra Vässby, Föra, Uggletorp, Emmetorp och Grönslunda, mer osäkert även av Ingelstad. Utifrån bl.a. ortnamnstolkning har Lofta, Vässby, Föra och Grönslunda tolkats som förhistoriska bebyggelselägen, möjligen tillkomna redan på 700-talet e. Kr., medan Emmetorp och Uggletorp har tolkats som sekundärt tillkomna enheter. På 1500- och 1600-talet då byarna börjar framträda tydligare genom skattelängder och historiska kartor bestod Lofta av tre hemman, Föra av sex och de fyra övriga av ett hemman vardera, s.k. *"enstaka hemman"*. Samtliga bytomter låg utanför det nu aktuella området (fig.2).

Som byarnas ägor räknades under 1600- och 1700-talen deras inägomark, d.v.s. åkrar och ängar. Inägorna låg främst samlade till respektive bys enda stora gärde. Gärderna anslöt till bybebyggelsen och de låg därför i huvudsak utanför det nu aktuella området. Undantaget utgörs av den nordligaste delen av Grönslunda äng som gick in i utredningsområdets sydspets. I flera fall gränsade inägorna till grannbyarnas inägor och man samverkade då om hägnaderna. I gärderna låg ängsmarker, vilka delvis var bevuxna med hassel, ek och björk (fig.3). I ängen låg några små, oregelbundna åkrar. De flesta av byarna hade dessutom en mängd spridda horvor, smååkrar, på utmarkerna, men inte heller dessa berörde i nämnvärd omfattning det nu aktuella området. Endast längst i norr av utredningsområdet fanns ett område med horvor tillhöriga Lofta by.

Bönderna praktiserade ett åker- och ängsbruk, som byggde på en relativt omfattande djurhållning. Uppgifter från 1620-talet visar att hushållen i Föra socken både hade fler hästar, oxar, kor och får än många andra socknar i Kalmar län. För djuren behövdes dels bete, dels vinterfoder. Det senare togs från den omfattande ängsmarken i gärderna, men även från våtmarker på utmarken. Djurens gödsel var en förutsättning för att åkermarkerna inte skulle utarmas, vilket var särskilt betydelsefullt i områden där jorden inte trädades, men omkring år 1700 trädades byarna i utredningsområdet sannolikt sina åkrar antingen vartannat eller vart tredje år, s.k. tvåsäde eller tresäde. Vanligen hade man då två respektive tre åkergårdar, men på Öland var det vanligt att man endast hade ett¹.

Byarnas utmarker räknades vid denna tid i grunden som kronans egendom, genom den s.k. djurgårdsinrättningen. Den öländska djurgårdsinrättningens medeltida omfattning och innehåll är oklar, men då Johan III år 1569 utfärdade ett förbud mot all högviltsjakt på Öland, med syfte att skapa en kunglig jaktpark av hela ön, åberopade han att ön av ålder hade varit en för kungens räkning fredkallad trakt. Genom en serie kungliga förordningar under 1500- och 1600-talet inskränktes allmogens rättigheter till utmarkerna alltmer, så att all jakt och alla aktiviteter som kunde skada skogen förbjöds.

¹ Höglin, s. 24 f. Höglin, s. 32.

Uttag av ved, timmer, lövfoder m.m. på utmarken, som normalt tillhörde byarnas rättigheter och reglerades av byalaget, förbjöds helt på Öland. Det var dock tillåtet att nyttja utmarkerna som betesmark.

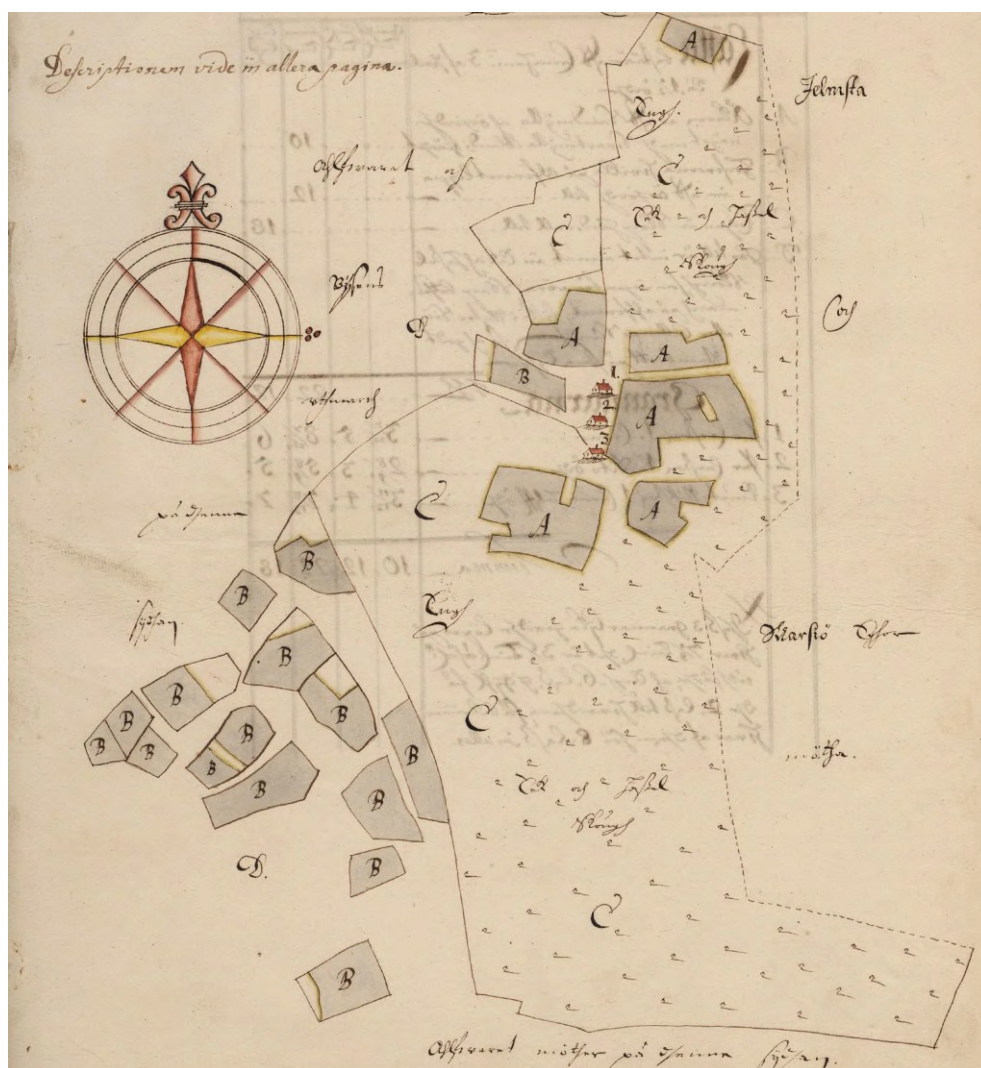

Fig. 3. Utsnitt av karta över Lofta by från år 1683. På kartan syns de tre gårdarna och deras inägor. Gården består i huvudsak av äng (C), i vilken växer ek och hasselskog. Åkrarna (A) och horvorna (B) är färglagda i grått. I öster ligger Hjälmsbads och Marsjö ägor, i väster alvaret och byns utmark (D). I kartbeskrivningen ges följande upplysningar om utmarken: "Härtill är inget annat än ek och hasselskog som ingen får röra. Skarp (ung. torr, mager. Min anm.) betesmark på alvaret; fiske i Västersjön eller Kalmarsund; så och gott stenbrott på sina ägor."

Alla de aktuella byarnas åker- och ängsmarker karterades dels år 1683, dels i slutet av 1730-talet. På dessa kartor anges markerna utanför byarnas gården normalt endast som "Alvaret" eller "samfällid utmark", d.v.s. utmarken kan inte knytas till någon särskild by med hjälp av dessa kartor. Bygränserna på utmarken var många gånger oklara². Av kartbeskrivningarna framgår att alvarmarkerna nyttjades som betesmark av byarna, vilket även torde gälla marken inom utredningsområdet. För Emmetorp och Grönslanda framgår klart att deras djur betade ända ned till Kalmarsund. Någon betesskog hade byarna inte tillgå, vilket förklaras av djurgårdsinrättningen, men oavsett det var nejden troligen också skogfattig. "Måste föra och köpa både byggningsvärke och ved ifrån Smålandssidan" heter det i 1738 års karta över Västra Vässby.

De två östligast belägna byarna Västra Vässby och Föra fiskade torsk, sill och ål i Östersjön, medan de övriga byarna hade sitt fiske i Kalmarsund. Ingelstad hade dock

² Göransson, s 97.

inget fiske alls i saltsjön, utan fiskade endast i Ingelstad träsk när höga vattenstånd fick fisken att gå upp i sjön från Östersjön. För Lofta omnämns byns stenbrott redan i 1683 års karta. I akterna från 1730-talet uppges att byborna i Lofta, Föra och Ingelstad ägnar sig åt stenskurning.

Kalkstenen var antagligen en huvudprodukt redan i den utbredda medeltida bondeseglationen från Öland till de tyska östersjöstäderna, men bristen på källor gör det svårt att säga hur omfattande stenhugget var och hur den var organiserad. Källor från 1500- och 1600-talen beskriver ett i Kronans regi drivet stenhugget vid Horns udde, då kallad Dälje udd. År 1654 skall där ha funnits 11 mästare från olika länder på kontinenten i arbete och man får förmoda att det jämte dem fanns diverse inhemskt arbetsfolk.

Parallellt med den kungliga verksamheten bedrevs kalkstensbearbetning även av allmogen, med slipad golvsten som främsta produkt. Stenhanteringen var en komplementnäring som bedrevs jämte jordbruk, fiske och annat hantverk. Abraham Ahlqvist återger på 1820-talet en till konungen angiven anhållan från år 1616 där undersåtarna i bl.a. Föra socken anhöll om exporttillstånd för utförsel av sten och trävaror(!) då man inte ansåg klara sig på jordbruket. I början på 1700-talet försvann stenhugget vid Dälje, men allmogen fortsatte under 1700- och 1800-talen att bryta, skura (= slipa), hugga och skeppa kalksten.

Fig. 4. Skurkvarn på Öland på 1810-talet. På bilden syns en "dubbel" skurkvarn med två bommar, dragen av hästar. Det tycks som en liten familj arbetar tillsammans. Flickan manar på hästarna, mor öser stenringen och far hugger till golvplattorna. Teckning av Nils Isac Löfgren. (ATA/ Vitterhetsakademien.)

Golvplattorna slipades släta i s.k. skurkvarnar, d.v.s. ox- eller hästvandringar vars tvärbommar försetts med löparstenar vilka fördes runt varv efter varv över en ring av stenplattor som lagts på marken, alltunder det att de östes med sand och vatten. Hela familjer kunde arbeta tillsammans med att bryta, transportera och skura stenen, men själva skurningen beskrivs ofta som en kvinnoyssla (fig. 4). Häradsfogden Petter

Åstrand menade på 1760-talet att bönderna av "förderfwelig wana" lade tid i stenbrotten och att det vore bättre om de lade sin kraft på åkerbruket.

Fig. 5. Utsnitt av storskifteskartan för Lofta från år 1802. På kartan syns ett antal cirkelsymboler som med största sannolikhet representerar skurverk. Läget intill mossen kan förklaras med att skurningen krävde stora mängder sand och vatten. Vid de steniga stränderna Djupvik och Lofta fanns ingen lättillgänglig sand, varför denna istället togs från Lofta mosse då man skurade. Vatten kunde tas från sjön, från stenbrotten eller från särskilt anlagda brunnar.

Stenbrytning, -huggning och -skurning förekom således i Djupvikstrakten på 1600- och 1700-talen, men omfattningen är svår att avgöra. Av de historiska uppgifterna kan man ana en ökad stenhantering i anslutning till Djupviks hamn från mitten av 1600-talet. Hamnen finns inte upptagen i Rhezelius' detaljerade lista över Ölands hamnar från år 1634. Den var då ännu sannolikt av ringa allmän betydelse, främst använd för det lokala fisket och sockenbornas fastlandsresor. År 1655 omnämns Djupvik som "*olaga hampn*". Omkring år 1660 ska Kronans stenhuggarbodar inte bara ha funnits vid Dälje, utan även vid Djupvik. På 1760-talet var Djupvik en aktiv stenutskeppningshamn, men fram till mitten av 1800-talet skall lastplatserna på Östersjösidan ha varit mer betydelsefulla³ (fig.5).

Kustvägen förbi Djupvik räknades under 1600-talet som allmän landsväg och finns utmärkt som sådan på kartor från mitten av 1600-talet.

³ Göransson, s. 108.

Utredningsområdet cirka 1820-1920

Under slutet av 1700-talet inleddes i vårt land den process som brukar gå under benämningen "*den agrara revolutionen*". Genom ivrigt reformarbete infördes nya brukningsmetoder och nya grödor, vilket resulterade i högre avkastning, inte minst p.g.a. en ökad uppodling av ängsmarkerna (fig.6). En del i processen var reformerna om storskifte (1757), enskifte (1803, 1807) och laga skifte (1827) som syftade till att samla böndernas splittrade ägor till större ägofigurer, rationalisera jordbruksarbetet och göra gårdarna mer självständiga från grannarna.

Fig. 6. Utsnitt av en odaterad karta över Öland. Av gärdenas utbredning att döma är kartan upprättad omkring år 1800, möjligen inför utmarksdelningen. Den västra allmänna landsvägen gick från början av 1700-talet i samma sträckning som senare, d.v.s. i ett läge ungefär motsvarande dagens väg 136. Kartan visar hur merparten av utredningsområdet då ännu bestod av ett stort sammanhängande utmarksområde i anslutning till Djupviksbukten. I norr syns Lofta mosse skjuta ut likt en rund "udde" från Lofta bys ljusgula ägoområde. I söder tangerar Grönslundas rosafärgade ägor det aktuella området. Av färgläggningen att döma förefaller Ingelstad ha ett område med horvor kring landsvägen just öster om utredningsområdet. Enligt mer storskaliga kartor tillhör dock dessa horvor Föra.

Inom det nu aktuella området storskiftades fyra av de sex byarna. För Ölands del hämmades dock jordbruksutvecklingen av djurgårdsinrättningen och det var först sedan denna institution avskaffats år 1801 som utvecklingen tog fart. 1812 tillsattes en kommitté för fördelningen av utmarken och åren 1816-1819 fördelades stora statligt ägda markområden på Öland mellan byarna som därmed fick äganderätten till utmarkerna. Tidsmässigt sammanföll detta med enskiftets genomförande. Frånsett Emmetorp enskiftades in- och utägor till alla utredningsområdets byar åren 1804-1826. De öländska bönder som brukade ett kronohemman uppmuntrades dessutom vid tiden att friköpa sina gårdar, vilket ofta skedde.

Fig.7. Utsnitt av en karta upprättad år 1811, inför utmarksdelningen. Utsnittet visar det nu aktuella området med kronoallmänningen Djupviks hamnplan centralt i bilden och de angränsande byarnas skiften radiellt mot denna. I norr ligger Lofa mosse, ursparad i vitt, samt Lofa bys horvor och stenbrott. I söder ligger Grönvik och den allmänna kalkbränningsplanen. Utmed kusten ses enstaka sjöbodar.

Vid utmarksdelningen behölls vissa områden som kronoallmänningar, bl.a. för allmänna behov som vägar och hamnar (fig.7). År 1816 avsattes ett 131 (ca 65 ha) tunnland stort område kring lastageplatsen i Djupvik som kronoallmänning att användas som fiskeläge, skur- och hamnplan och som grustäkt. De angränsande markerna tillföll områdets byar, förutom ett område sydost om Lofta mosse vilket tillfördes Lundeby i Persnäs socken som fyllnadsanslag. Söder om Djupvik avsattes ett 8 tunnland (4 ha) stort område vid Grönvik som kronoallmänning och kalkbränningsplan.

Från slutet av 1700-talet och vidare under 1800-talet ökade Sveriges befolkning i allt snabbare takt, vilket dels resulterade i omfattande hemmansklyvningar, dels i en ökning av den icke jordägande landsbygdsbefolkningen. I Föra socken var utvecklingen förvisso måttlig, framförallt beträffande antalet torp och jordlägenheter, men socknen utgjorde inte något undantag från den allmänna regeln. Under 1800-talet bildades allt fler smågårdar och torp i området (fig.8).

Fig. 8. Utsnitt av en karta över den norra delen av Djupviks hamnplan från år 1840. Kartan upprättades på grund av en tvist mellan sockenstämman och mjölnaren Elias Grönbäck. Denne man, som kom från Vällö tvärs över Kalmarsund, var en av de första som insåg att hamnplanen i Djupvik kunde erbjuda möjligheter. År 1820 lät han frakta dit en stuga, samtidigt som han ansökte om tillstånd att få bedriva tullkvarnsverksamhet på platsen. Tillståndet beviljades och Grönbäck byggde upp en liten gård med åkrar och ängsmark inhägnade av en vällagd stenmur, ställvis 170 cm hög. Grönbäcks etablering sågs dock med oblidla ögon av kommunledningen som sökte få honom avhyst, vilket misslyckades, men sedan han avlidit år 1859 belades gården med en arrendeavgift till socknen. Gårdstomten ligger ännu kvar i samma läge vid infarten till Djupvik, men det är oklart om några byggnader från Grönbäcks dagar bevarats.

Ett exempel på detta är det område som tilldelats Lundebybönderna vid utmarksdelningen. Ägarna lät omgående arrendera ut området till två torpare som vid mitten av 1800-talet friköpte ägorna. Torparna lät i sin tur arrendera eller sälja delar av marken och år 1860 fanns tre mindre gårdar samt två småställen i Lundebytorp, eller Lundtorp som det då även kallades. På de historiska kartorna för det aktuella området kan man även på andra platser notera viss småbebyggelse utanför byarna, vanligen utmed vägarna eller mot stränderna, som kan misstänkas vara boställen för obesuttna, men om detta meddelas inte något närmare.

Utvecklingen resulterade i att obesuttna personer började bygga sig stugor på kronoallmanningen vid Djupvik. De första småstugorna skall ha uppförts redan innan år 1820, men troligen var det framförallt under slutet av 1800-talet som alltför valde att bosätta sig på Djupviks hamnplan. De boende odlade upp en del av den magra marken intill sina stugor, men försörjde sig även genom annat, inte minst stenhantering och fiske.

Då de utmarker som tilldelats byarna skiftades avsattes ofta gemensamma bergs- och skurlotter, som ibland i sin tur skiftades på gårdarna. Det är sannolikt att denna rätt sedan i många fall utarrenderades till stenbrytare/-huggare, som tog detta som sin huvudsakliga syssla, precis som den formella fiskerätt som man erhållit vid utmarksdelningen antingen behölls till gården eller utarrenderades.

Ålen var en särskilt eftertraktad och inkomstbringande fisk. Den såldes decennierna kring sekelskiftet 1900 främst till tyska uppköpare som besökte orten. Ålen togs med hommor. Ålhomman var en form av ryssja som lades ut från en gråstenbro, i senare tid påbyggd med en hög träställning, som sköt ut ett stycke i vattnet från stranden för att nå erforderligt djup. Vid kronoallmanningen Djupvik reglerades fiskerätt och tillstånd för ålhommor troligen av sockenstämman och detta kustavsnitt kom att bli ett hommtätt område⁴.

Näringsfrihetens införande och den ökande byggenskapen i städerna förbättrade förutsättningarna för ölänningarnas stenhantering, som växte i omfattning från mitten av 1800-talet. Från denna tid blev Djupvik ett centrum för stenhanteringen och en viktig utskeppningshamn för norra Öland. Stenen utskeppades till städer både in- och utrikes, bl. a. gick stora mängder till Stockholm dit stenen vanligen fördes på allmogens egna skutor, men i slutet av 1800-talet började också särskilda uppköpare som handlade i gross med stenen att uppträda. Eftersom Djupvik saknade kaj, fick uppköparnas skutor ankra på redan. Den omständliga och tunga in- och urlastningen kom att bli ytterligare en inkomstmöjlighet för ortsbefolkningen.

I slutet av 1800-talet var ett 25-tal skurvandringar i drift vid Djupviks hamnplan. I Lofta lär ha funnits sju och i Grönslanda ett par. Kring år 1880 började också vinddrivna skurverk, väderverk, att uppföras och kring sekelskiftet 1900 uppfördes flera sådana verk vid Djupvik. Även vid Lofta berg och Grönvik uppfördes väderverk. Stenhandlare August Gerlofssons vindverk och motordrivna stensliperi, på den nuvarande campingen, byggdes på 1800-talets sista år och kom att bli centrum för stenhanteringen i Djupvikstrakten. Även i Grönvik fanns ett motordrivet skurverk.

⁴ Palm, s. 246.

Fig. 9. Odaterat fotografi över Djupvik, sannolikt tidigt 1900-tal. På bilden syns ett par av ortens idag försvunna väderverk. Endast ett öländskt väderverk har bevarats fram till idag. Det ligger i Jordhamn cirka en mil norrut från Djupvik. (Kalmar läns museum A1400)

Utmarksdelningen, de påföljande skiftena och friköpningen av gårdarna stimulerade jordbruket, men i Föra socken skedde ingen omvälvande förändring i detta avseende under 1800-talet. Man fortsatte att odla upp delar av ängs- och utmarken så att mer sammanhållna åkrar tillskapades och en del nya åkrar togs upp utanför gårdarna, men nyodlingen i socknen var jämförelsevis blygsam⁵. Den ökade stenhanteringen bidrog säkert till att nära den kring mitten av 1800-talet kraftigt ökande befolkningen och till att befolkningsantalet i Föra höll sig konstant under den stora öländska emigrationsvågen under seklets två sista decennier.

Den positiva utvecklingen i Förabygden under 1800-talet stärkte sannolikt både böndernas ekonomi och självkänsla, vilket bl.a. tog sig uttryck i en omfattande förnyelse av byggnadsbeståndet mot seklet slut⁶. Uppgifter ur enskifteshandlingar visar att de flesta ekonomibyggnader i början av 1800-talet var uppförda i skiftesverk. Från mitten av 1800-talet ersattes alltfler skiftesverksbyggnader av murade ekonomibyggnader. Virkesbrist kan ha bidragit - vid sekelskiftet 1900 var Föratrakten så avskogad att man skall ha kunnat se från kust till kust.

Bodar samt byggnader med eldfarlig verksamhet som smedjor och brygghus uppfördes även i äldre tid i kalksten. De äldre sjöbodarna i Djupvik uppges alltid ha varit orienterade i öst-västlig riktning, med en stor dubbeldörr åt väster så att båten kunde tas in vintertid och med en kammare för övernattning innanför huvudrummet. Antalet sjöbodar vid Djupvik ökade troligen under slutet av 1800-talet. Till väderverken fanns alltid en liten stenbod med bräd- eller spåntak och murad spis (fig.9).

Redan i slutet av 1600-talet var Föra en ovanligt väderkvarnstät socken och under 1700- och 1800-talen ökade antalet kvarnar, så att man vid mitten av 1900-talet hade ett 60-tal

⁵ Höglin, s. 43.

⁶ Palm, s. 8 f.

kvarnar. Trots en minskning stoltserade man ännu år 1987 med att med sina 34 kvarnar vara världens väderkvarnrikaste socken!

Utredningsområdet cirka 1920 ca - idag

Kring sekelskiftet 1900 rådde ännu en livlig aktivitet med stenhantering och skeppning vid Djupvik. På 1870- och 1880-talen hade emellertid två större, mer industriella stenhuggerier etablerats i Sandvik i Persnäs socken, dryga halvmilen norr om Djupvik. Från samma tid hade man även börjat bygga ut hamnen i Sandvik med kajer, vilket ledde till att stenindustricentrum på 1900-talet försköts till denna ort. På 1920-talet fanns där fem stenförädlingsföretag.

Sandviks hamn kom att bli av stor betydelse inte bara för stenindustrin, utan även för utskeppningen av jordbruksprodukter, samt för övrig frakt, postgång och persontransporter till och från norra Öland. Sträckan Borgholm- Böda av Ölands järnväg hade färdigställts 1906, men fick inte någon avgörande betydelse för utvecklingen. Utlastningen från Djupvik upphörde i slutet av 1920-talet och omkring 1930 upphörde stenskurningen. Vid samma tid började Föra sockens fasta befolkning att minska, en trend som förstärktes efter andra världskriget.

Under 1930- och 1940-talen raserades eller revs väderverken i Djupvikstrakten. Det sista verket stod i Lofta och revs år 1952. Även om den småskaliga stenskurningen upphört så var stenhanteringen viktig i bygden även fortsättningsvis, bl.a. genom industrierna i Sandvik. Man fortsatte även att småskaligt bryta och hugga stenen i Djupvikstrakten. Efter 1930-talet dominerade inte längre golvplattorna, istället höggs mycket kantsten och mursten. Ännu på 1950-talet var det gott om folk i berget, men under 1960- och 1970-talen gick antalet *"berggubbar"* ned. 1960 uppsattes en stenkross i Loftabrottet av Skånska Cementgjuteriet, en verksamhet som sedan fortsatts av andra.

Även fisket förändrades. Under 1920-talet började man att använda sig av *"storhommor"* som stod ute hela säsongen och på 1930-talet övergick man till ålbottengarn. Uppköparna, som nu kom från Sverige, anlände med fartyg en bit in på 1960-talet, därefter användes lastbil, men något storskaligt kommersiellt fiske uppstod aldrig inom Föra socken på grund av avsaknaden av större hamnar. Idag bedrivs endast fritidsfiske vid Djupvik.

Även jordbruket i området gick in i en brytningstid omkring år 1930. Fram tills dess hade åkerbruket närmast en medeltida prägel, där jorden brukades i tresäde, d.v.s. med en treårig årsrytm av växelvis korn, råg och träda. Årder brukades allmänt in på 1900-talet och man sådde för hand. Från sekelskiftet 1900 hade hästen förvisso blivit vanligare som dragare, men oxar brukades allmänt in på 1930-talet och först på 1950-talet slog traktorn igenom. Hö togs från naturliga ängsmarker, men under 1920- och 1930-talen dikades många våtmarker ut och plöjdes upp till vallodlingar. Fodergrödor och mer fria växtföljder infördes vid samma tid. Huvuddragen i jordbruksutvecklingen under 1900-talets andra hälft blev densamma som i övriga landet, med koncentration till ett färre antal enheter med större arealer och igenläggning av sämre jordar och smååkrar. Djurhållningen som traditionellt varit viktig i området blev mer specialiserad och kom att inriktas på mjölkkor (fig.10).

Fig. 10. Grönviksbilder från 1950-talet. T.v.: Karl Nilsson tjärar sina bottengarn med sonen Kjell år 1954. Notera tjärgrytan som sitter nedsänkt i hällen. I mitten: Thyra Nilsson rensar ålen. T.h. ett fotografi från 1957, på vilket antecknats: Höckörning med ko som dragare. I äldre tider förekom detta allmänt bland dem som inte hade råd att ha särskilda dragdjur, men så sent som 1957 var detta mycket ovanligt och vittnar i det här fallet om de knappa förhållanden fiskarbefolkningen levde under. (Kalmar läns museum, A13051, A13046, A13308)

Samtidigt som antalet bofasta i området minskade, började Djupvik att uppmärksammas som sommarort och antalet sommargäster att öka. De första sommargästerna hyrde stugor på orten redan omkring år 1920. Under 1920-talet tillkom alltfler sommarboende och turismen blev en ny näring för de bofasta. Äldre hus såldes till sommargästerna och från slutet av 1920-talet uppfördes även särskilda sommarstugor. En del tomter styckades troligen av från böndernas mark, men Djupviks hamnplan var ännu en enda stor kronoallmänning vid ingången av 1930-talet.

Omkring år 1930 beslutade myndigheterna emellertid att hamnplanen skulle styckas upp och tomterna utbjudas till försäljning. Efter att spekulanterna inkommit med sina ansökningar till Länsstyrelsen, mättes allmänningen upp och värderades. Fastigheten Djupvik 1:1 bestod då av 77 ha fast mark, varav cirka 16 ha åker och 1 ha äng, samt 40 ha vatten i Kalmarsund. Det kom att dröja till år 1937, men detta år styckades ett 25-tal tomter av från allmänningen som försåldes till enskild ägo. Endast ett par av dessa tomter var obebyggda, huvudparten var äldre småstugor med tillhörande odlingslotter.

Den uppmätning som hade gjorts år 1931 fungerade i viss mån som en plan. I handlingen föreslogs några nya vägar eftersom (med förrättningsmannens ord): *"Några egentliga utfartsvägar hava förut icke funnits å marken utan hava de, som innehava mark å området, tagit väg var som helst."* De enda egentliga vägar som fanns inom hamnplanens område var den centrala infartsvägen från öster, Lundebytorpsvägen och kustvägen.

Fig. 11. Utsnitt ur 1941 års ekonomiska karta som visar utredningsområdet vid tiden. Kartan visar hur hela kronoallmanningen Djupvik öster om kustvägen styckats upp i mindre fastigheter. Av protokollet till 1931 års förrättning framgår att ingen av de boende på hamnplanen erlagt något arrende, fransett ägaren till "jordbrukslotten", d.v.s. den gamla Grönbäckska mjölnargården. Den enda fastigheten belägen väster om vägen är den Gerlofssonska stenindustritomten, vilken var den första fastighet som styckades av från hamnplanen. Kartan visar de små åkrar och odlingslotter som tagits upp på hamnplanen, men även hur böndernas åkermark ännu vid denna tid låg spridd på en mängd horvor.

Fig. 12. 1954 års simskoleavslutning i Djupvik. (Kalmar läns museum, A14880)

De avstyckningar som gjordes år 1937 gällde alltså befintliga småställen. Kriget lade sordin på bygnadsverksamheten och fram till 1950-talet uppfördes endast enstaka stugor och villor i Djupvik och Grönvik. Trots att bebyggelseutvecklingen var blygsam, uppmärksammades den av myndigheterna, som möjligen befarade ett okontrollerat byggande på orten. I slutet av 1940-talet fastställde Länsstyrelsen utomplansbestämmelser för hela Djupvik, samt kustavsnittet i Lofta (fig.11). Bestämmelserna reglerade tomtstorlekar, avstånd till stranden, vägar, gränser, fornlämningar m.m. Husen fick endast uppföras i en våning och byggnadshöjden begränsades till 4 meter.

I början av 1950-talet uppfördes ett tiotal sommarstugor på stora tomter vid Loftakusten. En bygnadsplan för området upprättades år 1956 eftersom (med planbeskrivningens ord): *"Efterfrågan på mark för sommarbostadsändamål inom av planförslaget berört område är mycket stor. Genom planläggningen beräknas en ogynnsam spridning av fritidsbebyggelse till hittills orörda marker kunna motverkas."* Även för den södra delen av Djupvik gjordes ett par mindre bygnadsplaner åren 1956-1957. Både i Loftaområdet och i Djupvik begränsades byggnadernas höjd till 3,5 meter och byggnadsytan till 80 kvm, genom planerna. Ett knappt tiotal stugor uppfördes i slutet av 1950-talet och under 1960-talet inom respektive område. Även i de centrala delarna av Djupvik uppfördes en del stugor som förtätade husledet mot vattnet på den norra sidan om infarten.

Vid mitten av 1960-talet tog Köpingsviks storkommun, som bildats vid kommunreformen 1952 genom sammanslagning av sex socknar, ett samlat grepp på utbyggnaden av Djupvik (fig.12). Mellan 1964 och 1966 upprättades tre större bygnadsplaner som i stort sett täckte hela det nu aktuella området. Möjligen gjordes planerna inför den stundande kommunreformen då Gärdslösa och Köpingsviks landskommuner slogs samman med Borgholms stad år 1969. Detta kan även ha fördröjt en del av ärendet. Två av Djupviksplanerna fastslogs år 1968, medan planen för centrala Djupvik och Loftakusten reviderades och godkändes först år 1971. Efter denna omfattande planläggning vidtog en stor utbyggnad av sommarstugeområden i de *"inre"*, östra delarna av Djupvik och Lofta under 1970- och 1980-talen.

Under de senaste decennierna har utbyggnadstakten mattats, men nya hus har ändå tillkommit kontinuerligt och efterfrågan på tomter i området är ännu stor. På den gamla stenindustritomten vid stranden i Djupvik har en campingplats uppkommit. Ett par nyare planer har upprättats i Loftaområdet, bl.a. en detaljplan år 2008 som möjliggör 18 nya tomter, varav några nu (2011) är bebyggda (fig.13,14). Högsta takhöjd är fortsatt 3,5 meter, men med möjlighet till 6,5 metersnockhöjd. Den tillåtna byggnadsytan har i det närmast fördubblats jämfört med de äldre bestämmelserna och är nu 150 kvm. Borgholms kommun uppmuntrar ett ökat permanentboende i Djupvik-Loftaområdet och är för närvarande i färd med att bygga ut det kommunala VA-nätet i området.

Fig. 13. Vy över Djupvik år 1954. (Kalmar läns museum A15247)

Fig. 14. Vy över Djupvik år 2011.

Fornlämningar

Kulturlandskapet med avseende på fornlämningsbilden inom det här aktuella området har analyserats utifrån en genomgång av dels arkivmaterial rörande antikvariska ärenden i området, dels genom Lantmäteriets digitala akter samlade i databasen Historiska kartor; Lantmäteristyrelsens arkiv, Lantmäteriets arkiv och Rikets allmänna kartarkiv, dels Riksarkivets databas Sveriges äldsta storskaliga kartor (GEORG); Krigsarkivets kartsamlingar och dels det kända fornlämningsbeståndet inom området, samlade i Riksantikvarieämbetets (RAÄ) fornlämningsregister Fornsök (FMIS). Det som presenteras i det följande ska ses som en första indikation på hur kultur- och fornlämningslandskapet inom det aktuella planområdet ter sig.

För att kartlägga fornlämningarna i området samt tidigare arkeologiska undersökningar och kulturhistoriska åtgärder har material från Lantmäteriet, Kalmar läns museums topografiska arkiv, FMIS och relevant litteratur genomgåts. I studien har material från Föra socken studerats med särskild betoning på traktnamnen Djupvik, Föra, Lofta, Lundebytorp och Västra Vässby.

Det historiska kartmaterialet

I den översiktliga studien av det historiska kartmaterialet vad gäller fornlämningsbilden för det här aktuella området har försök gjorts att spåra äldre bebyggelse samt eventuella fornlämningar som har förstörts eller borttagits under historisk och modern tid. De första kartorna som berör utredningsområdet är från 1680-talet. De är dock begränsade i sin karaktär och anteckningarna är svårtydda. Kartor från mitten av 1700-talet och framåt har i första hand använts i denna kartstudie. Dessa kartor är i första hand kartor över ägoinsamlingar och delningar.

Kartorna visar på en bygd med ett fåtal byar som efterhand förtätats och där inägomarken med tiden blivit större. På inägomarken och på utmarkerna finns flera större och mindre kärr, sjöar och mossar och på många ställen har man bedrivit täktverksamhet. En fornlämning finns utmärkt på flera av de historiska kartorna, RAÄ 35:1, kallat Djuplunda rör. Röset finns med på den äldsta kartan över Djupvik, från 1841. Det är en karta inför skattläggning och mätning. På kartan finns angivet hur marken vid Djupvik brukats, i norr finns betesmarken och i söder åkermarken och gårdsbyggnader samt Djupviks väderkvarn.

I områdets norra del ligger Lofta. Den äldsta kartan över denna del av utredningsområdet är en geometrisk avmätning från 1683, denna visar bebyggelsen, tre gårdar, och markanvändandet som vid sidan av åker och bete också anger stenbrott. Från 1736 finns en karta över inägorna, vilken visar på markanvändandet och bebyggelsestrukturen, det finns fortfarande tre gårdar. Vidare finns enskifteskartor över Lofta från 1817 och 1827. Det finns också att antal kartor som visar på delningar och hemmansklyvningar från åren 1832-42, dessa visar dock endast mindre delar av Lofta fastighet.

Den äldsta kartan över Lundebytorp (tidigare Lundtorp) är en laga skifteskarta från 1858, denna täcker en del av utredningsområdets östra del. Området utgörs i första hand av ängs-, betes- och åkermark.

Den äldsta kartan över Västra Vässby är från 1683, denna samt den geometriska inmätningen från 1736 och storskifteskartan från 1785 täcker utredningsområdets östra delar inklusive Lundebytorp. Det finns också kartor för enskifte och hemmansklyvning från 1821 och 1822. Dessa berör en del av utredningsområdets ÖSÖ del, benämnd stenbrottet. I övrigt utgörs området av utmark bestående av backar och kärr samt ett par mindre odlingsytor. I en akt rörande avsöndring 1922 kallas stenbrottet för Stomhemmats stenbrott.

Tidigare antikvarisk verksamhet

I Föra socken har relativt få arkeologiska insatser genomförts de senaste 50 åren. Merparten av dessa har dessutom utförts utanför det nu aktuella området. Socknen inventerades på fornminnen av RAÄ för den ekonomiska kartan första gången år 1941 och revideringsinventering skedde år 1976. I samband med Ölandsprojektet under mitten av 1990-talet gjorde man en närmare besiktning av boplatsen RAÄ 99:1 (Alexandersson m fl 1997). Föra socken har inte inventerats inom ramen för projektet Skog & historia som bedrivits av bland andra Skogsvårdsstyrelsen, Länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet.

Kalmar Läns museum har genomfört enstaka arkeologiska utredningar och undersökningar samt schaktövervakningar i Föra socken. Inom det nu aktuella området gjordes 1992 en schaktövervakning ca 12 meter NÖ om stensättningen RAÄ 57:1, inget av antikvariskt intresse hittades. Strax norr om utredningsområdet genomfördes en schaktövervakning inom och vid fornlämningarna RAÄ 69 och 70. Vid undersökningen hittades rester av en eller flera stensättningar som skadats vid äldre markarbeten.

År 2003 anlades en boulebana inom RAÄ 135:1 (Länsstyrelsens dnr 431-3769-03) – inga antikvariska insatser bedömdes vid tillfället nödvändiga.

RAÄ 53:1 utgör platsen för minst en men sannolikt fem stensättningar, varav en förstördes 1960 och minst två några år dessförinnan i samband med vägarbeten. I en av dessa hittades mänskliga benrester. 1957 undersöktes en rektangulär stensättning (RAÄ 58:2) strax utanför utredningsområdet. I stensättningen framkom en stenkammargrav i vilken hittades mänskliga skelettresten, järnföremål, en del av ett ljuster och en krukskärva. Graven daterades till järnålder. Fynden finns på Statens historiska museum i Stockholm (SHM 25752). Efter 1941 har de resta stenar som utgör RAÄ 34:1-3 blivit uppresta, de har tidigare legat strax nedanför eller i kanten av ett grustag (Rasch 2001:174). Enligt äldre uppgift ska en grav ha undersökts i Lofta under 1920-talet, sannolikt utanför utredningsområdet (Hagberg 1970), i samma akt finns också en uppgift om funna stenyxor i Djupvik – dock utan närmare specificering. Utanför utredningsområdet har vidare RAÄ 64 undersökts i olika omgångar 1890 och 1935. Totalt ha två gravar undersökts av F. J. Bæhrendtz och tre av T. J. Arne. På gravfältet finns både skelettgravar och kremeringar. Fynden indikerar järnålder. 1946 besiktigades ett osakligt tillvarataget fynd från en flatmarksgrav. Ytterligare uppgifter rör fynd från ett röse som störts av täktverksamhet under 1800-talet vid Hjälmsbads alvar (Ahlqvist 1825 del II:116). Här hade man blottat ett brandlager och enstaka fynd tillvaratogs, fynden finns på Kalmar läns museum (KLM 2782 m fl). 1964 undersöktes ett röse, RAÄ 87:1, i vilket spridda ben hittades. 1964 undersöktes också en stensättning, RAÄ 81:1, vid Östra Vässby (Rasch 2001:179ff.).

Fornminnesregistret (FMIS)

Inom utredningsområdet finns 16 kulturhistoriska lämningar registrerade i Riksantikvarieämbetets (RAÄ) databas Fornsök (FMIS) (fig.15, tabell.1.). Åtta är registrerade som fasta fornlämningar, sju förhistoriska gravar och ett område med skurvandringar, skurkvarn och sjöbodar av kalksten. Sju lämningar är registrerade som övriga kulturhistoriska lämningar, varav fem är möjliga förhistoriska gravar, en fyndplats för flintdolk och en fornlämningsliknande lämning. En lämning är av typen uppgift om, dvs. den finns angiven på en äldre karta men har ej kunnat återfinnas i samband med revideringsinventeringen.

Raä nummer	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning	Åtgärdsförslag
Föra 57:1	Stensättning, rund	Fast fornlämning	Särskild utredning arkeologisk
Föra 56:1	Stensättning, oval	Fast fornlämning	Särskild utredning arkeologisk
Föra 55:1	Stensättning, rund	Fast fornlämning	Särskild utredning arkeologisk
Föra 55:2	Stensättning, rund	Fast fornlämning	Särskild utredning arkeologisk
Föra 55:3	Stensättning, rest av	Fast fornlämning	Särskild utredning arkeologisk
Föra 55:4	Stenkist grav, Insjunkning	Fast fornlämning	Särskild utredning arkeologisk
Föra 54:1	Fornlämningsliknande stensättningsliknande lämning	Övrig kulturhistorisk lämning	Särskild utredning arkeologisk
Föra 35:1	Röse, rund	Fast fornlämning	Särskild utredning arkeologisk
Föra 135:1	Småindustri område, Område med skurvandringar, skurkvarn och sjöbodar av kalksten	Fast fornlämning	Särskild utredning arkeologisk
Föra 34:1	Grav markerad av sten/block , rest sten	Övrig kulturhistorisk lämning	Särskild utredning arkeologisk
Föra 34:2	Grav markerad av sten/block , rest sten	Övrig kulturhistorisk lämning	Särskild utredning arkeologisk
Föra 34:3	Grav markerad av sten/block , rest sten	Övrig kulturhistorisk lämning	Särskild utredning arkeologisk
Föra 34:4	Grav markerad av sten/block , rest sten	Övrig kulturhistorisk lämning	Särskild utredning arkeologisk
Föra 34:5	Grav markerad av sten/block ? , rest sten	Övrig kulturhistorisk lämning	Särskild utredning arkeologisk
Föra 34:6	Grav markerad av sten/block, samling klumpstenar	Övrig kulturhistorisk lämning	Särskild utredning arkeologisk
Föra 121:1	Fyndplats för flintdolk	Övrig kulturhistorisk lämning	Särskild utredning steg II arkeologisk
Föra 148:1	Obestämbär, slipvandring	Uppgift om	Särskild utredning arkeologisk
Föra 119:1	Stensättning, rund	Fast fornlämning	Utanför UO
Föra 33:1	Röse, rund	Fast fornlämning	Utanför UO
Föra 53:1	Stensättning, rund	Övrig kulturhistorisk lämning	Utanför UO
Föra 158:1	Fyndplats, fingerring - medeltid	Övrig kulturhistorisk lämning	Utanför UO
Föra 159:1	Fyndplats, del av betsel - vikingatid	Övrig kulturhistorisk lämning	Utanför UO
Föra 122:1	Hägnad, stensträngssystem ca 350 m	Övrig kulturhistorisk lämning	Utanför UO
Föra 135:1	Småindustri område, Område med skurvandringar, skurkvarn och sjöbodar av kalksten	Fast fornlämning	Utanför UO
Föra 150:1	Kvarn, kvarngrund - ej beskriven	Övrig kulturhistorisk lämning	Utanför UO
Föra 58:1	Stensättning, rund	Fast fornlämning	Utanför UO
Föra 58:2	Stensättning, plats för borttagen stensättning	Övrig kulturhistorisk lämning	Utanför UO
Föra 99:1	Boplat, slagen flinta	Fast fornlämning	Utanför UO

Tabell 1. Registrerade fornlämningar inom utredningsområdet (UO) samt närliggande fornlämningar.

Fig.15. Fornlämningsbild Djupvik-Lofta. Registrerade fornlämnningar markerade med röd stjärna på kartan. Jämför tabell 1.

I utredningsområdets närhet finns ytterligare 12 kulturhistoriska lämningar. Fem fasta fornlämningar, tre förhistoriska gravar, en förhistorisk bolats och ett område med skurvandringar, skurkvarn och sjöbodar av kalksten och sex övriga kulturhistoriska lämningar bestående av två förhistoriska gravar, en undersökt (ATA dnr 5310-57) och en förstörd, två fyndplatser där man hittat fynd från medeltid respektive vikingatid, ett hägnadssystem och en kvarngrund.

I Föra socken finns förutom gravar och gravfält också boplatser, husgrundskomplex och stensträngssystem, t ex vid Södra Greda. En av dessa gårdslämningar undersöktes 1933 av Mårten Stenberger. Det finns också ett antal lösfynd inom och i närområdet. De flesta är daterade till järnålder och medeltid, bland annat romerska guldmynt, spiralguld, en silverskatt, ämnesjärn och sländtrissor mm. (Rasch 2001:187f).

För att längre fram i processen klargöra mer exakt vilka delar av exploateringsområdet som berör fasta fornlämningar rekommenderar vi arkeologiska utredningar och/eller förundersökningar, vilka beställs genom ansökan hos Länsstyrelsen i Kalmar län.

Konsekvensbedömning fornlämningar

Fornlämningsbilden i området är som framgått ovan relativt komplex, och omfattar dels ett stort antal järnålders- och medeltida lämningar samt kulturhistoriska lämningar från nyare tid. Det finns också indikationer på att det kan finnas äldre lämningar. Det bör noteras att de kända förhistoriska och historiska miljöerna är av särskild betydelse och bör beaktas inför eventuell exploatering men även områdena kring nu utdikade kärr, sjöar och mossar är av stor betydelse. Offer i våtmark har förekommit allt sedan stenåldern, vilket flera öländska fynd vittnar om. I det aktuella utredningsområdets närhet plöjdes djurben upp i en nu dikad mosse vid Emmertorp på 1960-talet, vilket kan påvisa lämningar efter en offerplats.

Arkivmaterialet innehåller relativt få uppgifter rörande arkeologiska undersökningar i området. Merparten av de arkeologiska notiserna handlar om gravfynd från järnåldern samt enstaka schaktningsövervakningar. Fornlämningsbilden i kombination med de historiska kartorna ger dock en bild av ett intressant landskap med stor kunskapspotential (se tabell.1 ovan). Flera lämningar inom utredningsområdet har en oklar antikvarisk status, i några fall rör det utbredning, i andra lämningstyp och skadestatus. Länsstyrelsen beslutar vilka åtgärder som krävs för att gå vidare i dessa fall och bedömningen av dess antikvariska status i den fortsatta processen.

Området kring RAÄ 34:1-5 är komplicerat, det är delvis återställt och det är osäkert om gravarna är förstörda och borttagna eller inte, det finns också uppgift om att delar av området är igenfyllt (Rasch 2001:174). RAÄ 34:6 utgörs av ett 30-tal klumpstenar, även här finns frågetecken om de ligger på ursprunglig plats eller om de ingått i gravmonument på annan plats. Innan de kan avskrivas bör det föregås av en arkeologisk utredning etapp II⁷.

RAÄ 54:1 är en så kallad fornlämningsliknande lämning i form av ett röse, i Fornsök anges det som ett sannolikt röjningsröse. Även här bör man gå vidare innan man kan fastslå dess status.

Utöver detta finns förhistoriska gravar och fyndplatser registrerade som övriga kulturhistoriska lämningar, dessa betraktas ofta som bevakningsobjekt av Länsstyrelsen, vilket betyder att de sannolikt kommer betraktas på samma sätt som de fasta fornlämningarna.

Andra områden som är av intresse är de utdikade våtmarker som finns inom utredningsområdet, dessa är inte fornlämningar men det finns en förhöjd möjlighet att dolda fornlämningar kan komma att hittas i dessa områden.

Det ska poängteras att avgränsningen av fornlämningarna bygger på uppgifter i FMIS, vilka i sin tur baseras på vad som i dagsläget kan ses ovan mark. Detta innebär att fornlämningarna kan vara större än vad som idag är synligt och det kan också finnas dolda fornlämningar under mark som därför inte är kända. För att säkerställa fornlämningsförekomsten inom det utredningsområdet rekommenderar vi i första hand att man planerar undvika ingrepp i fornlämningar och i andra hand att en ansökan om ingrepp i fornlämningsområde ställs till Länsstyrelsen, som då bedömer vilka arkeologiska åtgärder som är nödvändiga. Sådana åtgärder kan vara *Särskild arkeologisk utredning etapp I och II* eller *Arkeologisk förundersökning*, där man med hjälp av provschaktning tar reda på om fast fornlämning berörs eller ej inom ett givet område.

Konsekvensanalys och rekommendationer

Kulturhistoriska karaktärsområden

Mot bakgrund av landskapsbild och kulturhistoriskt innehåll har utredningsområdet delats in i sju stycken kulturhistoriska karaktärsområden (fig.16). Indelningen är grov och grundar sig på en sammanvägd bedömning av topografi, vegetation, fornlämningsbild, historisk markanvändning, bebyggelse och andra anläggningar. Gränserna mellan delområdena är inte absoluta. Beskrivningen fokuseras på de element som uppfattats som mest karaktäristiska för de olika delområdena. De fotografier som medtagits exemplifierar delområdenas karaktär (fig.17).

⁷ En särskild arkeologisk utredning delas normalt upp i etapp I och II. Etapp I innebär att ett fördjupat kulturhistoriskt planeringsunderlag med betoning på kulturmiljöer och fornlämningsbild tas fram. I detta steg ingår oftast en fältbesiktning/fältinventering av platsen. Syftet med en arkeologisk utredning etapp II är att fastställa förekomst av fast fornlämning och kulturlämning inom ett undersökningsområde. Detta kan ske genom sökschaktning med maskin eller grävning av provgropar.

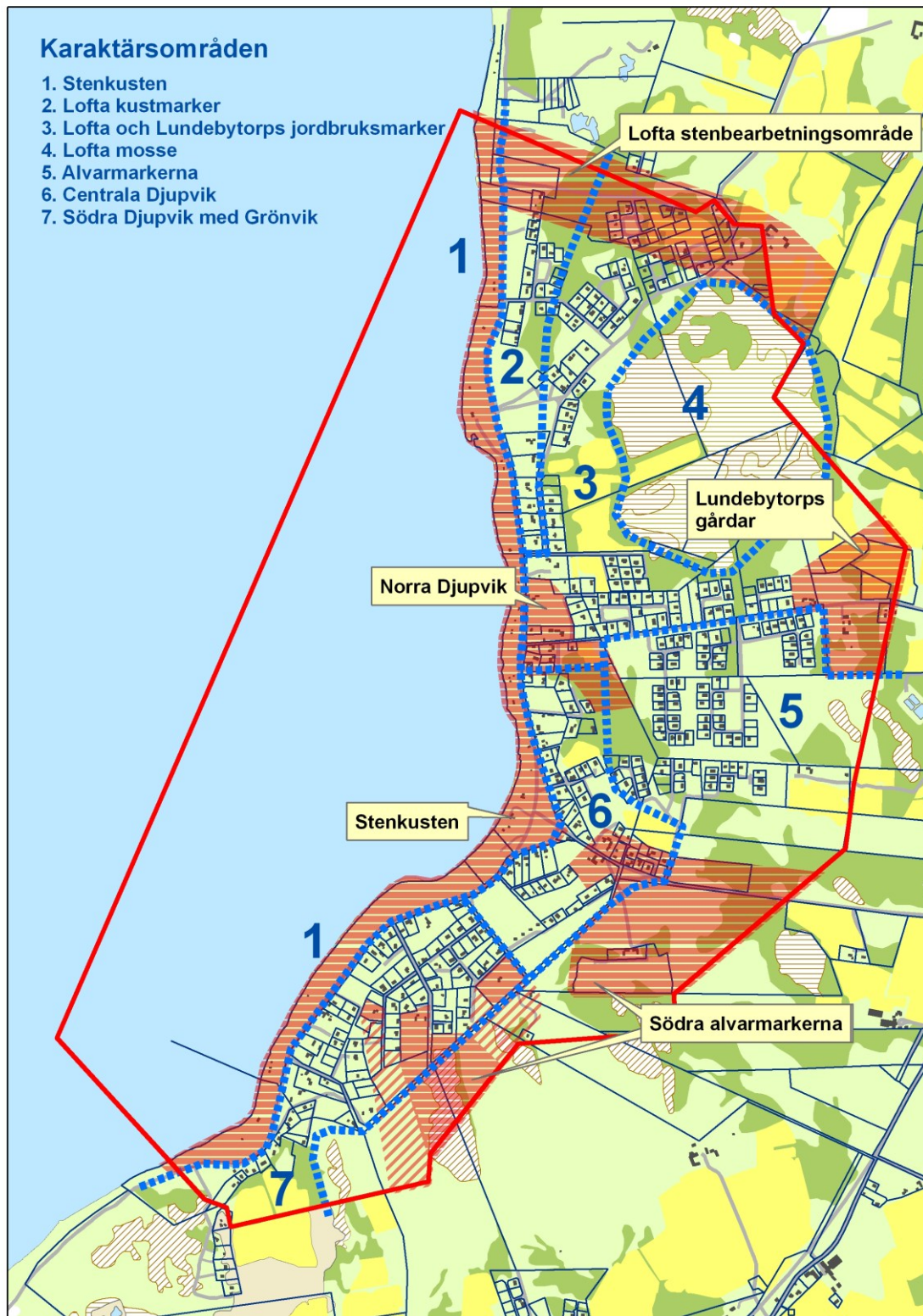

Fig. 16. Karta över utredningsområdets kulturhistoriska karaktärsområden, ungefärligt avgränsade med blå streckade linjer. Röd linje utgör begränsningslinje för utredningsområdet. Områden med fet ljusröd skraffering bedöms ur kulturmiljösynpunkt som mindre lämpliga för nytillkommande bebyggelse, medan områden med tunn ljusröd skraffering bedöms som tveksamt lämpliga. De skrafferade områdena har en ungefärlig avgränsning och har avslutats vid utredningsområdets gräns utan hänsyn till faktiska förhållanden utanför detta.

Fig.17. Kalkstenstraditionen är ett kulturhistoriskt kärnvärde på orten. Här i form av vackert huggna portstolpar, från omkring år 1900, vid en av Lundebytorps gårdar.

Ingressbilderna har ambitionen att beskriva något av den övergripande landskapsbilden i respektive område, medan husexemplen skall ge en bild av områdets bebyggelse. Eftersom äldre byggnader har en större betydelse för områdets kulturmiljö är dessa oftast överrepresenterade bland exemplen. Byggnadsfotografierna är i huvudsak ordnade kronologiskt efter tillkomsttid, så att äldre agrar bebyggelse kommer först, därefter 1900-talets stug- och villabebyggelse i ungefärlig ordning.

Beskrivningarna av de olika karaktärsområdena avslutas med en antikvarisk bedömning och rekommendation för hur de kulturhistoriska värdena kan beaktas i planläggningen. Områden som kan anses särskilt känsliga för nytillkommande bebyggelse markeras på den tillhörande kartan.

Fig. 18. Loftakusten. Hommebroarna används även idag för fiske, men nu av sportfiskare med kastspö.

1. Stenkusten

Beskrivning av karaktärsområdet

Kustområdet mellan Grönvik och Lofta stenbrott utgör en del av den för sina skönhets-, rekreations- och kulturmiljövärden uppmärksammade kuststräckan mellan Äleklinta och Byerum. Både Grönvik och Loftas kustmarker ligger förhållandevis högt med branta stränder, men centralt i området återfinns Djupviksbuktens sänka med en flack strand, där hamnen är belägen. Kuststräckan består av karga, öppna alvarmarker, sparsamt bevuxna med enbuskar och enstaka låga oxlar. Utblickarna är i det närmaste oändliga, himlen och havet ständigt närvarande.

Utmed kusten löper den kustväg som har status av allmän landsväg på kartor från 1600-talet men som inte osannolikt kan ha kontinuitet ned i forntiden. Sträckan mellan Grönvik och Lofta är tydligt kulturpåverkad. På höjden intill vägen ligger förhistoriska gravar. Ned mot vattnet finns nedlagda stenbrott med skrotstenmassor och sjöbodar med inhägnade garnhagar. I vattenlinjen finns ännu en del lämningar av ålfisket, i form av utrasade hommebroar (fig.18). I anslutning till hamnen, öster om kustvägen, återfinns flera lämningar av skurkvarnar.

Områdets enda egentliga bebyggelse består av sjöbodar av varierande ålder och utförande, varav många är murade i kalksten (fig.19, 20). I övrigt har den rika tillgången på sten har alltid utnyttjats till småbyggnationer, för nytta eller nöjes skull. Murar hägnar in garnhagarna, utvisar gårdarnas skiften eller är byggda som vindskydd (fig.21). I skrotstenbranterna hittar man små trappor, murar och torn. Utmed vägen ligger stenar för att markera vägbanan i snötider.

Fig. 19. Vänstra bilden: Djupviksbodarna. Högra bilden: Tillbyggd bod/stuga vid Loftakusten.

Fig. 20. Vänstra bilden: Ett par av Djupviksbodarna. Högra bilden: Vid Djupviksstranden följs raden av äldre sjöbodar av permanent uppställda husvagnar. Kring husvagnarna har man byggt upp skyddande murar och uteplatser.

Fig. 21. Vänstra bilden: Grönviksbodar. Högra bilden: Det före detta åkerstycket i slutningen ned mot Grönviks läge indelas av murar olika ägolorter.

Antikvarisk bedömning och rekommendation

Hela området har mycket höga kulturvärden. Området bör även fortsättningsvis förbli obebyggt med undantag av enstaka sjöbodar. Landskapet bör hållas öppet och området bör vara tillgängligt för allmänheten. I princip bedöms alla befintliga sjöbodar inom området äga ett högt kulturhistoriskt värde. För åtgärder som innebär markingrepp bör en särskild arkeologisk utredning etapp I utföras.

Fig.22. Lofta berg.

2. Lofta kustmarker

Beskrivning av karaktärsområdet

Öppen, höglänt och karg alvarmark i anslutning till Loftakusten. Området ligger i anslutning till delområde 1, Stenkusten, med vilket det är nära besläktat avseende topografi, vegetation och kulturmiljöinnehåll. Delområde 2 saknar dock direkt strandanknytning, har en mer utbredd buskvegetation inåt land samt är till stora delar bebyggt med sommarstugor och villor. Längst i norr tangerar området det aktiva stenbrottet i Lofta (fig.22). Vid sidan av stenverksamheten har markerna under historisk tid främst utnyttjats som betesmark.

I området finns registrerade fornlämningar och omfattande lämningar efter stenbearbetning. Närmast kustvägen i anslutning till det aktiva brottet ligger stora vallar av skrotsten, längre inåt land finns äldre brott i igenväxande buskmarker. Bebyggelsen ut mot havet består delvis av något äldre sommarhus (omkring 1950-tal), belägna på stora tomter med husen uppdragna till höjdryggen ett stycke från vägen, delvis av sommarstugor från ca 1970-talet, utbyggda efter 1968 års plan (fig.23, 24). Nya villor har relativt nyligen tillkommit i områdets norra delar (fig.25).

Fig. 23. Sommarstugor från cirka 1950-talet.

Fig. 24. Vänster: Sommarstuga från 1960-talet. Höger: Exklusivare utformat sommarhus från 1970-talet.

Fig. 25. Villor från omkring år 2000 i den norra delen av området. I förgrunden äldre stenbrott.

Antikvarisk bedömning och rekommendation

Områdets kulturmiljövärden är främst knutna till förekomsten av fornlämningar och lämningar av stenhantering. Bland områdets byggnader finns dock även ett antal välbevarade sommarstugor, varav ett par stycken har en något mer påkostad och iögonfallande utformning. Området är ytmässigt begränsat, men ytterligare enstaka

tomter bör kunna tillkomma, även för permanentboende. Markingrepp och byggnation bör föregås av särskild arkeologisk utredning etapp I.

Fig. 26. Utblick över åkerstycket vid Karlsro med hamlade askar intill gården.

3. Lofta och Lundebytorps jordbruksmarker

Beskrivning av karaktärsområdet

Till stor del jordbrukspräglade, något fuktigare marker kring Lofta mosse, med insprängda partier av alvarmark. Delområdet omfattar främst marker tidigare tillhöriga Lofta och Lundebytorps byar, men även den nordligaste delen av f.d. Djupviks hamnplan. Småskaliga, delvis igenväxande åkrar och ängar med omgivande lövskogspartier med högre träd, främst ek, ask och björk. Åkrar som ännu brukas besådda med gräsvall. Bebyggelsen består dels av flera mindre gårdar, dels av sommarstugeområden, norr om mossen i huvudsak utbyggda på 1970-talet, söder om mossen på 1980-talet och senare.

Antikvarisk bedömning och rekommendation

Delområdets främsta kulturmiljövärden är knutna till den äldre agrara bebyggelsen, där det omgivande småskaliga landskapet med kulturmark, stengärdesgårdar, vägar och lämningar av stenhantling samverkar till komplexa kulturmiljöer. Särskilt gäller detta den norra delen av delområdet med Loftagården och småstället Karlsro, stenbrottsmarker och förmodade lämningar av Loftas skurplaner (ej inventerade) intill mossen (fig.26). Vägen från Loftagården ned mot Djupvik har en ålderdomlig karaktär och återfinns på en karta från 1802. I den sydvästra delen av delområdet ligger fyra äldre agrara bebyggelseenheter, samt fornlämningen Djuplunds rör.

Delområdets äldre bebyggelse har med något undantag antingen höga originalvärden, eller är renoverade med i huvudsak bevarad karaktär (fig.27-32). Nyttillkommande bebyggelse intill den äldre bebyggelsen och i den norra delen av området bedöms som olämplig ur kulturmiljösynpunkt. I övrigt bedöms jordbruks- och alvarmark kring mossen kunna tas i anspråk för nybyggnation, även av villor för permanentboende.

Närheten till Lofta mosse gör området till högintressant när det gäller fornlämningar. Området är dessutom inte kartlagt vid inventering. All exploatering som innebär markgrepp bör därför föregås av en särskild arkeologisk utredning etapp I. Länsstyrelsen beslutar i ärendet.

Fig. 27. Vänster: Gård i Lofta Höger: Karlsro

Fig. 28. Vänstra bilden: Gård i Djupvik. Högra bilden: Äldre småställe intill kustvägen på Djupviks mark.

Fig. 29. Vänster: Gård i Lundebytorp. Höger: Sommarstuga vid Slånvägen på Lundebytorps åkermark, stengårdsgård mot utmarken/mossen.

Fig. 30. Vänster: Sommarstuga från 1960-talet i den sydvästra delen av delområdet. Höger: Sommarstuga från ca 1970 i den nordöstra delen av delområdet.

Fig.31. Fritidshus/villor från 1970-talet i den västra delen av delområdet.

Fig. 32. Ett av typhusen på Mossgården i den sydvästra delen av delområdet, uppförda omkring år 1990.

Fig.33. Parti av Lofta mosse på Lundebytorps område.

4. Lofta mosse

Beskrivning av delområdet

Obebyggd, utdikad och till stor del igenväxande mossmark. Delområdet är inte aktuellt för utbyggnad och till stora delar svårgenomträngligt p.g.a. den täta vegetationen (fig. 33, 34). Det har därför endast besiktigats flyktigt. Lofta mosse sänktes på 1940-talet som ett av de sista större torrlägningsföretagen på Öland. Endast ett mindre parti av mossen kom att odlas upp. I äldre tid har delområdet utgjort en utmark som nyttjats för bete, slåtter och sandtäkt (bl.a. för stenskurning). Även torv (till ladugårdsströ och som bränsle) kan ha täktats på mossen, men ingen uppgift har påträffats om detta.

Fig.34. Tät vegetation vid Lofta mosse, Lundebytorps område.

Antikvarisk bedömning och rekommendation

Om en utbyggnad på mossen skulle bli aktuellt bör områdets kulturmiljö och fornlämningsbild utredas vidare. Områden kring nu utdikade kärr, sjöar och mossar är av stor betydelse ur fornlämningsynpunkt. Offer i våtmark har förekommit allt sedan

stenåldern, vilket flera öländska fynd vittnar om. Då Lofta mosse aldrig varit föremål för arkeologiska utredningar eller undersökningar måste området ses som högtintressant ur ett arkeologiskt perspektiv.

Fig. 35. Kärrmark på Emmetorps före detta ägor.

5. Alvarmarkerna

Beskrivning av karaktärsområdet

Ett stort delområde som delas i en norra och en södra del av infartsvägen till Djupvik. Denna väg återges på en karta från 1818 i samma läge som dagens, men med ett mer slingrande förlopp, men är sannolikt äldre än så. Delområdet består till övervägande del av öppen gräsbevuxen alvarmark med enstaka enar, ställvis finns partier med täta buskage av hagtorn, slån och låga oxlar. Markerna utgör utmark till flera av områdets byar och har främst tjänat som betesmark. Ett parti av det norra området, idag till stora delar bebyggt, omnämns i kartor från 1820-talet som stenbrott. I anslutning till delområdets enda äldre bebyggelse, vid Oxelvik och Rosenvik, finns åkermark och lövskogsbestånd. I delområdets östra delar finns flera mindre kärr, främst i söder (fig. 35). Mellan infarten och Oxelvik ligger en forntida grav i form av ett röse (Föra 33:1).

Oxelvik och Rosenvik, tillkomna på 1800-talet på Föra bys utmarker, utgör delområdets enda agrara bebyggelser. Oxelviks huvudbyggnad nyuppförs för tillfället medan övriga byggnader på gården renoverats på ett genomgripande sätt. Rosenvik har ej besiktigats.

I övrigt består bebyggelsen av en stor samling fritidshus (villor), uppförda från 1980-talet fram till idag, i delområdets norra del (fig. 36-40).

Fig.36. Infarten till Djupvik med väderkvarnen i fonden.

Fig.37. Fritidshus/villor från omkring 1980 i den norra delen av delområdet.

Fig. 38. Fritidshus från 1970-talet på förmodad tidigare åkermark i den centrala delen av området.

Fig. 39. Yngre fritidshus/villor i den norra delen av delområdet.

Fig. 40. Yngre fritidshus/villor i den norra delen (t.v.) respektive centrala delen (t.h.) av delområdet.

Antikvarisk bedömning och rekommendation

Delområdets övergripande kulturmiljövärden bedöms som begränsade, men i områdets centrala och södra delar finns upplevelsevärden att beakta. De öppna, karga alvarmarkerna förtydligar Djupvik och Oxelvik visuellt, men framförallt deras perifera lägen i förhållande till de äldre byarna samt de knappa möjligheter till åkerbruk som trakten gett (fig.41). Därför är det södra områdets öppna landskap även viktigt satt i relation till äldre småställen i södra Djupvik som ligger i anslutning till alvarmarkerna. En utbyggnad, även av permanentbebyggelse, bör kunna ske i områdets norra delar, medan utbyggnad i den södra delen innebär en större påverkan på kulturmiljön och bör föregås av en fördjupad studie.

Fig.41. Vänstra bilden: Sidobyggnad vid Oxelvik. Högra bilden: vy över älvet från infartsvägen till Djupvik.

Fig. 42. I centrala Djupvik döljer sig stugorna bakom stenmurar och ymniga syrenbuskage.

6. Centrala Djupvik

Beskrivning av karaktärsområdet

Delområdet består av den norra delen av Djupviks hamnplan, belägen i anslutning till huvudinfarten till Djupvik samt till den centrala hamn- och skurplanen (fig. 42). Den senare har dock i detta sammanhang förts till område 1. *Stenkusten*. En stor del av marken norr om infartsvägen har hört till den jordbruksfastighet som uppstod ur mjölnare Grönbäcks ofria intagor och har brukats som åker och äng. Även marken närmast söder om infartsvägen har hört till jordbruksfastigheten och där ligger ännu en ladugård, en väderkvarn och en mindre byggnad som hört till den lilla gården. Väderkvarnen, som har kvarnverket bevarat men en sentida renoverad exteriör, skall ha flyttats till sin nuvarande plats från Löt omkring år 1860. I övrigt har delområdet till största del upptagits av allmänna hamn- och grustäktplanen, till en mindre del av ett

par stugor med tillhörande odlingslyckor (fig.43, 44). Den syligaste delen av delområdet utgörs av den plan som avsattes för väghållningsdistriktet i Föra socken vid delningen år 1937. På denna har några campingstugor uppförts i sen tid.

Fig.43. Vy från den centrala hamnplanen norrut.

Fig.44. Vy från den centrala hamnplanen söderut.

Delområdets bebyggelse är förhållandevis sparsam, främst koncentrerad till "*yttre ledet*", ut mot Kalmarsund, och har en mycket varierad karaktär. Här finns jordbruksbyggnader och en handfull småstugor äldre än 1950, några av dem kan ha uppförts för sommargäster. De små stugorna har i flera fall byggts ut med nya byggnader eller byggnadskroppar, varvid de ibland även byggts om. En förtätning med fritidshus/villor, några med permanentboende idag, har skett framförallt omkring 1970-talet. Vid infarten ligger en servicebutik och pizzeria med minigolfbana (fig. 45).

Fig. 45. Vänster: Liten gård i den norra delen av delområdet. Höger: Djupviks pizzeria och lanthandel.

Antikvarisk bedömning och rekommendation

Bebyggelsebilden i detta centralt belägna delområde är mycket varierad, snarast splittrad, vilket påverkar dess kulturmiljövärden negativt (fig.46-48). Närheten till den centrala hamnplanen, hamnmiljön och kusten med mycket höga kulturmiljövärden bidrar dock positivt till upplevelsevärdena i delområdet. Hamn- och kustmiljöns kulturvärden har däremot påverkats negativt av de förändringar som skett i centrala Djupvik. En försiktig förtätning i området bedöms som möjlig, men bör, liksom andra förändringar av denna känsliga kulturmiljö (om- och tillbyggnader), föregås av noggrann prövning.

Delområdets mest framträdande kulturmiljö är den lilla gården vid infarten, med mangården på den norra sidan av vägen och ekonomibyggnaderna på den södra. Dessa byggnader bör fortsatt ha ett tydligt samband med varandra och ny bebyggelse som otydliggör detta bör undvikas. I delområdet finns ytterligare några enstaka byggnader med höga originalvärden, vanligen trängda av nytillkomna utbyggnader eller grannar. Även bebyggelsens yttre begränsning mot hamnplanen med stenmurar och vägar, har ett högt kulturhistoriskt värde.

Inom karaktärsområdet finns resta stenar som markerar gravar. Alla åtgärder som innebär markingrepp måste därför föregås av en särskild arkeologisk utredning etapp I.

Fig. 46. Vänster: Jordbruksfastighetens mangårdsbyggnad. Höger: Dito ladugård och väderkvarn.

Fig.47. Vänster: En mycket blygsam sportstuga från ca 1930-talet. Höger: Hus från samma tid, oklart om det uppförts som för fast boende eller sommargäster.

Fig. 48. Byggnader från ca 1930-talet i det "yttre ledet" mot Kalmarsund.

Fig.49. Ett av södra Djupviks många småställen.

7. Södra Djupvik med Grönvik

Beskrivning av karaktärsområdet

Ett delområde med småskalig struktur och sammansatt karaktär (fig.49). Merparten av delområdet består av den södra delen av Djupviks hamnplan, samt Grönviks kalkbränningsplan, d.v.s. allmänningssmark som bebyggdes med småstugor på ofri grund decennierna omkring sekelskiftet 1900. Innan sommarstugebyggandet tog fart på 1950-talet var detta den tätast bebyggda delen av Djupvik, vilket berodde på att en stor del av den norra delen av hamnplanen upptogs av den "*Grönbäckska*" jordbrukslägenheten. Historiskt sett utgörs området av mager åker- och ängsmark, som idag framstår som svagt kuperade gräsmarker av gräsmatte- eller ängskaraktär. Lågväxt träd- och buskvegetation med oxlar, aplar och syrener, fränsett lunden i Grönslanda med mer högre lövträd.

Den i huvudsak småskaliga bebyggelsen består främst av en blandning av äldre stugor med sido- och/eller ekonomibyggnader samt sommarstugor från 1950- till 1970-talet. Flera äldre stugor ligger ännu på generöst tilltagna tomter och en hel del av dem har kompletterats med nya byggnadskroppar under 1900-talets andra hälft. Några av dem har mycket höga originalvärden. Det byggs även nya sommarstugor och villor i delområdet. De flesta byggnader har äkta tegeltak, även nyare hus. Tomter och vägar kantas av stenmurar, av vilka en del säkert tidigare inhägnat småstugornas ägor. I Grönvik finns ett par välbevarade villor från 1940-talet (fig.50, 51).

Fig.50. Grönvik.

Fig.51. 1940-talsvilla i Grönvik.

Antikvarisk bedömning och rekommendation

Delområdet har en mycket blandad men delvis kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. I södra Djupvik finns många småställen från decennierna kring sekelskiftet 1900 bevarade (fig.52). Trots att flera av dem byggts ut med nya byggnadskroppar och tomter styckats av och bebyggt på deras små åkerlyckor, har många av dessa byggnader en i huvudsak bevarad karaktär, såväl stugor som sido-, ekonomibyggnader som uthus. I området finns även en del äldre välbevarade sommarstugor (fig.53). Om byggrätten ökas i området utgör det ett direkt hot mot de många småskaliga byggnaderna, som då riskerar att rivas och ersättas med nya hus. Detta kan undvikas genom särskilda q-bestämmelser i detaljplan, men man bör ändå noga överväga om området med sin utpräglade småskalighet kan anses lämpligt för modern villabebyggelse (fig.54). En försiktig förtätning med småskaliga byggnader bedöms som möjlig, men bör, liksom andra förändringar av denna känsliga kulturmiljö (om- och tillbyggnader), föregås av noggrann prövning.

Fig.52. Ovan och nedan, äldre stugor med ett troligt förflutet som "småställen" för fast befolkning, senare ändrade till sommarstugor.

Fig. 53. Två av delområdets äldre sommarstugor (1940- resp. 1950-tal).

Fig. 54. Nyare villor (1990-2000-tal) i den yttersta raden mot sundet.

Referenser

Göransson, Sölve. 1987. Bygd, by och gård i Föra socken i äldre tid. I: *Föra från kust till kust*. Föra hembygdsförening, 1987.

Höglén, Stefan. 2001. *Landskapets agrara avtryck; agrar landskapsanalys i Kalmarlän*. Länsstyrelsen i Kalmar län och Kalmar läns museum.

Johansson, Henry. 1974. En pionjär. I: *Öländsk bygd; Åkerbo hembygdsförenings årsbok 1974*.

Karlsson, Sture. 1987. Jordbruket i Föra socken. I: *Föra från kust till kust*. Föra hembygdsförening, 1987.

Lamke, Lotta. 2001. *Ölands Sandviks Bruks AB*. Rapport, Kalmar läns museum.

Natur och kultur på Öland. Länsstyrelsen i Kalmar län, 2001.

Oscarsson, Berndt. 1987. Bergsbrott och stenhantning i Föra. I: *Föra från kust till kust*. Föra hembygdsförening, 1987.

Oscarsson, Berndt. 1987. Fiske vid Kalmarsund. I: *Föra från kust till kust*. Föra hembygdsförening, 1987.

Palm, Bertil. 1987. Föra socken - en snabbskiss. I: *Föra från kust till kust*. Föra hembygdsförening, 1987.

Palm, Bertil. 1987. Byar och gårdar de senaste 250 åren. I: *Föra från kust till kust*. Föra hembygdsförening, 1987.

Rasch, Monika (red.) 2001. Ölands järnåldersgravfält Volym IV.

Roske, Siv. 1987. Djupvik från förr till nu. I: *Föra från kust till kust*. Föra hembygdsförening.

Ej tryckta källor

Gustawsson, K.A. 1925. Grustags inventering på Öland 1925.

Hagberg, dr. 1970. Föras fornfynd o fornhistoria. Länsstyrelsens dnr 790-9 sep 1970.

Aktbeteckningar Lantmäteriet:

Djupvik

Aktbeteckning: 08-för-170, Kalmar län, 1817-09-18, Åtgärd: Enskifte

Aktbeteckning: 08-för-173, Kalmar län, 1827-03-16, Åtgärd: Enskifte

Aktbeteckning: 08-för-84, Kalmar län, 1841, Åtgärd: Skattläggning och mätning

Lofta

Aktbeteckning: G2:57, Kalmar län, Föra socken, Lofta nr 1-3, Åtgärd: Geometrisk avmätning 1683

Aktbeteckning: G20-16:1, Kalmar län, Föra socken, Lofta nr 1-3, Åtgärd: Avmätning på inägor 1736.

Aktbeteckning: G20-16:3, Kalmar län, Föra socken, Lofta nr 1-3, Åtgärd: Enskifte 1814

Aktbeteckning: 08-för-170, Kalmar län, 1817-09-18, Åtgärd: Enskifte

Aktbeteckning: 08-för-173, Kalmar län, 1827-03-16, Åtgärd: Enskifte

Aktbeteckning: 08-för-84, Kalmar län, 1841, Åtgärd: Skattläggning och mätning,

Lundebytorp

Aktbeteckning: G20-17:1, Kalmar län, Föra socken, Lundebytorp nr 1-2, Åtgärd: Laga skifte, 1858

Västra Vässby (och Lundebytorp/Lundtorp)

Aktbeteckning: G2:60, Kalmar län, Vässby västra nr 1, Åtgärd: Geometrisk avmätning, 1683

Aktbeteckning: G20-21:1, Kalmar län, Vässby västra nr 1, Åtgärd: Avmätning på inägor, 1738

Aktbeteckning: G20-21:2, Kalmar län, Vässby västra nr 1, Åtgärd: Storskiftesdelningar, 1785

Aktbeteckning: G20-21:3, Kalmar län, Vässby västra nr 1, Åtgärd: Enskifte, 1821

Aktbeteckning: 08-för-45, Kalmar län, 1822-02-08, Åtgärd: Enskifte, hemmansklyvning

Aktbeteckning: 08-för-avs79, Kalmar län, 1922-12-30, Åtgärd: Avsöndring

Tekniska och administrativa uppgifter

Kalmar läns museums dnr:	33-171-11
Projektnummer KLM:	11/14
Uppdragsgivare:	Borgholms kommun, Miljö- och byggnadsförvaltningen, Box 52, 387 21 Borgholm
Landskap:	Öland
Kommun:	Borgholm
Socken:	Föra
Fastighet:	Djupvik, Föra, Lofta, Lundbytorp, Västra Vässby
RAÄ nr:	RAÄ 34:1-6, RAÄ 35:1, RAÄ 54:1, 55:1-4, 56:1, 57:1, RAÄ 121:1, RAÄ 135:1, RAÄ 135:1
Ekonomisk karta:	5H4c SV, 5H4c NV (RT90)
Fältarbetstid:	8 tim
Personal:	Lotta Lamke, Magnus Reuterdahl, Ulrika Söderström
Foto:	Kalmar läns museum
Dokumentation:	All dokumentation förvaras på KLM.